अध्याय-45

सन्देह निवारणः-

काका साहेब दीक्षितको सन्देह र आनन्द रावको सपना, बाबाको विश्रामको लागि काठको फलेक।।

प्रस्तावनाः-

गएका तीन अध्यायमा बाबाको निर्वाणको वर्णन गरिएको छ। अब बाबाको साकार स्वरूप लोप भैसकेको छ। यसमा शंका छैन। तर वहाँको निराकार स्वरूप त सधैं नै रहिरहनेछ। अहिलेसम्म बाबाका जीवनकालमा घटेका घटनाहरू र लीलाहरूको मात्र उल्लेख गरिएको छ। वहाँ समाधिस्थ भएपछि पनि अनेक लीलाहरू भैसकेका छन् र अझैं पनि देखिन आइरहेका छन् यसबाट यो कुरा सिद्व हुन्छ कि बाबा अहिले पनि विद्यमान (रहिरहनु भएको) हनुहुन्छ र पहिलेकै झै आपना भक्तहुरूलाई सहायता पुऱ्याइरहनु भएको छ।

बाबाको जीवनकालमा जो व्यक्तिहरूलाई वहाँको निकटता या सत्संग प्राप्त भयो, उनहीहरूको भाग्यको साह्ना वास्तविक रूपमा कसले गर्न सक्दछ र ? । त्यति हुँदा पनि इन्द्रियका र संसारको सुखबाट वैराग्य प्राप्त हुन सकेत भने त यसलाई दुर्भाग्य सिवाय के भन्न सकिन्छ र ?। जो कुरा उसै समयमा आचरणमा ल्याउनु पर्थ्यो र अहिले पनि ल्याउनु पर्छ, त्यो हो अनन्यभावले गर्नुपर्ने बाबाको भक्ति। सम्पूर्ण चेतनाहरू, इन्द्रियका काम कारवाहीहरू र मनलाई पनि एकोहोरो बनाएर बाबाको पूजा सेवातिर लगाउनु पर्छ। देखावटी पूजाबाट के लाभ हुल्छ र ?। यदि पूजा या ध्यान आदि गर्ने नै प्रबल इच्छा छ भने त्यो शुद्व मन र अन्तः स्करणबाट हुनुपर्दछ।

जस्तो प्रकारले पतिव्रता स्त्रीको विशुद्व प्रेम आपनो पति उपर हुन्छ, हो, त्यही प्रेमको उपमा कहिले-कहले मानिसहरू शिष्य र गुरूको प्रेमलाई पनि दिने गर्दछन्। तर पनि शिष्य र

गुरूको प्रेमको अगाडि पतिव्रताको प्रेम फिका हुन जान्छ र त्यसको कुनै बराबरी गर्न नै सकिन्न। बाबु, आमा, भाई या अरू त्यस्तै सबै नातेदारहरू जीवनको ध्येय अर्थात् आत्मसाक्षात्कार प्राप्त गर्नमा कुनै सहायता पुन्याउन सक्दैनन्। यसको लागि हामी आफैंले आफ्नो बाटो खोजेर आत्मानुभूतिको बाटोमा अग्रसर हुनुपर्दछ। सत्य र असत्य कुरामा विवेक गरी, यो लोकमा पाइने र अर्को लोकमा पाइने सुखहरूलाई समेत त्याग गरी इन्द्रियहरूलाई वशमा राखेर केवल मोक्ष को धारणा राख्दै अग्रसर हुनु पर्दछ। अर्कामाथि निर्भर रहनुको सट्टा हामीले आत्मविश्वास बढ़ाउनु उचित हुन्छ। हामीले यस प्रकार विवेक बुद्धिले काम गर्ने अभ्यास गर्न लाग्यौं भने हामीलाई यो संसार नाश हुने र झुटो लाग्दछ। यस्तो धारणाबाट सांसारिक वस्तुहरूमा हाम्रो आसक्ति क्रमशः झन् झन् घट्दै जान्छ र अन्तमा हामीलाई वैराग्य हुन जान्छ। अनि अकाड़ि गएर यो रहस्य प्रकट हुन्छ कि ब्रह्म हाम्रो गुरूभन्दा बाहेक अर्को कोही छैन, वास्तवमा वहाँ नैं सद् वस्तु परमात्मा हो। साथै यो देखिएको जगत् उहाँकै नै प्रतिबिम्बि हो भन्ने यो रहस्यको उद्घाटन हुन्छ। अनि यस्तो किसमले हामीले सबै प्राणीहरूमा वहाँकै रूपको दर्शन गरे वहाँकै पूजा गर्न आरम्भ गरिदिन्छौं। यही समत्वभाव यो देखिएको जगत्बाट विरक्ति प्राप्त हुनेछ र आत्मानुभूतिको प्राप्ति सजिलेसँग हुन जालेछ। छोटकरीमा कुरा यो हो कि सदैव गुरूको कीर्तन र वहाँको ध्यान गर्नाले नै हामीलाई सबै प्राणीहरूमा भगवान्को दर्शन गर्ने योग्यता प्रदान गर्दछ र यसैबाट परमआनन्दको प्राप्ति हुन्छ। तल लेखिएको कथा या तथ्यको प्रमाण हो।

काका साहेबको सन्देह तथा आनन्द रावको सपनाः-

बाबाले काका साहेब दीक्षितलाई श्री एकनाथ महाराजका दुई ग्रन्थ (1) श्रीमद्भागवत र (2) भावार्थ रामायणको नित्य पाठ गर्न आज्ञा दिनु भएको कुरा त सबैलाई थाहा भएकै कुरा हो। काका साहेबले यी ग्रन्थहरूको नियमपूर्वक पाठ बाबाको समयदेखि नै गरेर आएका हुन् र बाबा समाधिस्थ भएपछि पनि अभसम्म उनीले नै त्यसरी नै अध्ययन गरिराखेका छन्। एक समय चौपाटी (बम्बई) मा काका साहेब बिहान एकनाथी भागवतको पाठ गिरिरहेका थिए। माधव राव देश पाण्डे (शामा र काका महाजनी पनि तयसबेला त्यही उपस्थिति थिए र यी दुवैले ध्यानपूर्वक पाठ सुनिरहेका थिए। त्यतिबेला एघारौं

स्कन्धको दोश्री अध्यायको वाचन चलिरहेको थियो, जसमा भागवत धर्मको महिमा राजा जनकलाई संझाउने ऋषभवंशका सिद्ध नवनाथ अर्थात कवि, हरि, अन्तरिक्ष, प्रबुद्ध, पिप्पलायन, आविर्होत्र द्रुमिल, चमस र करभाजनको वर्णन छ। राजा जनकले यी नवनाथहरूसँग ज्यादै महत्वपूर्ण प्रश्न सीधे र यी सबैले उनका शंकाहरूको बडो संतोषजनक ढंगले समाधान गरेथे। अर्थात् कबिले भागवत धर्म, हरिले भक्तिको विशेषता, अन्तरिक्षले माया के हो भन्ने, प्रबुद्धले मायाबाट मुक्त हुने विधि, पिप्पलायनले परब्रह्मको स्वरूप आविर्होत्रले कर्मको स्वरूप, द्रुमलले परमात्माका अवतार र तिनीहरूको काम, चमसले नास्तिकको मृत्युपछिको गति र करभाजनले कलिकालमा भक्तिका पद्धतिहरूको विधिपूर्वक वर्णन गरे। यो सबको अर्थ यही थियो कि कलियुगमा मोक्ष प्राप्त गने एक मात्र साधन हरिकीर्तन या गुरूचरणको चिन्तन नै हो।

पाठ समाप्त भएपछि काका साहेबले ज्यादै निराशापूर्ण स्वरूपमा माधवराव र अहरूहरूसँग भन्न लागे- "नवनाथहरूको भक्तिको के कुरा गर्नू। तयसलाई आचरणमा ल्याउन कति गाह्रो छ। नाथहरू त सिद्ध थिए। तर हामीहरू जस्ता मूर्ख हरूमा यस किसिमको भक्तिको प्राप्ति उत्पन्न हुन के कहिल्यै सम्भव हुन सक्छ र ? अनेकौं जन्म धारण गरे पनि त्यस्तो भक्तिको प्राप्ति हुन सक्तैन। अनि हामीहरूलाई मोक्ष कसरी प्राप्त सक्ला र? हाम्रो लागि त केही आशा नै दैन भने जस्तो लाग्छ।

माधव रावलाई यो निराशवादी धारणा राम्रो लागेन। त्यसैले उनले भन्न लागे "हाम्रो अहोभाग्य हो, जसको फलस्वरूपः नै हामीलाई साई जस्तो अमूल्य हीरा हात लाग्न गयो। त्यसो भएपछि फेरि यस किसिमको निराशाको राग अलाप्तु त बड़ो नराम्रो कुरा हो। यदि तपाईलाई बाबा उपर अटल विश्वास छ भने यस्तो किसिमले चिन्तित हुनु पर्ने आवश्यकता नै के छ र? मानौं कि नवनाथहरूको भक्ति तुलनामा बढ़ी दृढ़ र प्रबल हुँदो हो। तर के हामीहरू पनि प्रेम र स्नेहपूर्वक भक्ति गरिरहका छैनों र? बाबले श्रीहरि या गुरूको नाम जप गर्नाले मोक्षको प्राप्ति हुन्छ भनेर अधिकारपूर्ण वचनमा भन्नु भएको छैन ? अनि त फेरि डर र चिन्ताको ठाउँ नै कहाँ रहन जान्छ र ?

तर पनि माधव रावका कुराले काका साहेबको शंका समाधान भएन। उनी अझै दिनभर छटपटीपूर्ण र चिन्तित नै बतिरहे। कुन उपायले नवनाथहरूको बराबरी को भक्तिको प्राप्ति सम्भव हुन सक्ला भन्ने यो विचारले उनको मस्तिष्कमा (मगजमा) बारम्बार चक्कर काटून लागि नै रह्यो।

आनन्द राव पाखडे नाम गरेका एक महाशय माधव रावलाई खोज्दै खोज्दै त्यहाँ आइपुगे। त्यस समयमा भागवतको पाठ भइरहेको थियो। श्री पाखडे पनि माधव रावको नजिक नै गएर बसे र उनीसँग बिस्तारै-बिस्तारै केही कुरा पनि गर्न लागे। उनी आफ्नो सपना माधव रावलाई सुनाइरहेका थिए। यिनीहरूको कानेखुसीको कारण पाठमा विघ्न हुन लाग्यो। यसैले काका साहेबले पाठ स्थगित गरेर माधव रावसँग सोधे, "के हो, के कुरा भैराखेको छ? माधव रावले भने- "तिमले हिजो जो शंका प्रकट गरिरहेका थियौ, यो चर्चा नै तयसको समाधान हो। हिजो बाबाले श्री पाखडेलाई जो सपना दिनुभयो त्यौ यिनैसंग सुन। यसमा विशेष भक्तिको कुनै आवश्यकता छैन। केवल गुरूलाई ढोग्नु या उनको पूजा गर्नु नै पर्याप्त छ भनी बताएको छ।" सबैलाई सपना सुन्ने ज्यादै उत्सुकता थियो। सबभन्दा बढ़ी त काका साहेबलाई नै थियो। सबैले भनेकाले श्री पाखडेले आपनो सपना भन्न लागे जो यस प्रकारको छः- मैले आफूलाई एउटा धेरै गहिरो समुद्रमा खड़ा भएको छु भन्ने देखें। पानी मेरो कम्मरसम छ। अचानक नै जब मैले माथि हेरें अनि त साईबाबाको श्री दर्शन मिल्यो। वहाँ एउटा रत्न जडिएको सिंहासनमा विराजमान हुनुहुन्थ्यो र वहाँ को श्री चरण जलभित्र थिए। यो सुन्दर दृश्य र बाबाको मनोहर स्वरूप देखेर मेरो चित्त अत्यन्त प्रसन्न भयो। यो सपनालाई कसले सपना भन्न सक्ला र लौ? मैले साहेब रावलाई पनि बाबाको नाजिकै खड़ा भएको देखें। उनले मलाई भावुकतापूर्ण स्वरमा भने, "आनन्द राव! बाबाको श्री चरणमा पर।" मैने जवाफ दिएँ "म पनि त यही नै गर्न खोज्दछु नि। तर वहाँका श्री चरण त जलको भित्र छ। त्यसैले मैले अब आफ्नो शिर कसरी वहाँको चरणमा राखूँ भनन । म त निस्सहाय छु।" यी शब्द सुनेर शामाले बाबासँग भने, "अरे देवा! कृ पा गरेर जलभित्रबाट आपना चरण बाहिर निकाल्नोस्न्"। यो कुरा सुनेर बाबाले चरण बाहिर निकाल्नु भयो र तिनमा म तुरून्तै टाँसिए। बाबाले मलाई यो कुरा भन्दै आशींवाद

दिनुभयो- "अब तिमी आनन्दपूर्वक जाऊ। घबड़ाउने या चिन्ता गर्ने केही आवश्यकता छैन। अब तिम्रो कल्याण हुनेछ। यसको साथैमा वहाँले मलाई एउटा जरीको किनारा भएको धोती मेरो शामालाई दिनू र त्यसले तिमीलाई धेरै लाभ हुनेछ" पनि भन्नुभयो।

बाबाको आज्ञा पूरा गर्नको लागि नै श्री पाखडेले धोती ल्याई काका साहेबसँग "कृपा गरेर यो धोती माधव रावलाई दिनोस्" भनेर प्रार्थना गरे। तर माधव रावले त्यो लिन मानेनन् उनले भने- "जबसम्म बाबाबाट मलाई कुनै आदेश या अनुमति प्राप्त हुँदैन, त्यहाँसम्म म यो स्वीकार गर्न असमर्थ छु।"

केही तर्क वितर्क पछि काकाले दैवी आदेश सूचक पर्चाहरू निकालेर यो कुराको निर्णय गर्ने विचार गरे। काका साहेबको एउटा नियम थियो। त्यो के भने जब कुनै कुरामा उनीलाई शंका भयो भने उनले कागजको दुई टुकामा "स्वीका-अस्वीकार" लेखेर तिनेमध्ये एउटा पर्चा निकाल्थे र जे जस्तो उत्तर प्राप्त हुन्थ्यो त्यही अनुसार नै काम गर्ने गर्थे। यसको पनि टुङंगो लगाउनलाई उनले माथि भनिएको विधि अनुसार नै दुईटा पर्चामा लेखेर बाबाको तस्वीरको अगाडि राखी एउटा अबोध बालकलाई ती मध्येबाट एउटा पर्चा उठाएर लिन भने। बालकबाट उठाएर लिएको पर्चा खोलेर हेर्दा स्वीकार सूचक पर्चा नै निक्लेको देखियो र अनि माधव रावले खोलेर हेर्दा स्वीकार सूचक पर्चा नै निक्लेको देखियो र अनि माधव रावले धोती स्वीकार गर्ने पऱ्यो। यस्तो किसिमले आनन्द राव र माधव राव सन्तुष्ट भएर काका साहेबको पनि सन्देह हटेर गयो।

यसबाट हामीलाई यो शिक्षा मिल्छ कि हामीले अरू सन्तहरूका वचनको उचित आदर गर्नु पर्दछ। तर त्यसको साथसाथै हामीले आफ्नो गुरूमा पूर्ण विश्वास राखेर वहाँका आदेशहरूको अक्षरशः पालना गर्नु पर्ने कुरा चाहिँ अति आवश्यक छ। किनभने अरू मानिसहरूमा भन्दा हाम्रो कल्याणको उनैलाई नैं बढ़ी चिन्ता हुन्छ।

बाबाका तल लेखिएका वचनहरूलाई आफ्नो हृदयमा लेखेर राखः-

यो विश्वमा असंख्य सन्त छन्। तर आफ्ना पिता (गुरू) नै सच्चा पिता (सच्चा गुरू) हुन्। अरूले चाहे कस्तै नै मीठो वचन किन नभनून् तापनि आफ्नो गुरूको उपदेश कहिल्यै भुल्नु हुन्न। छोटकरीमा सार कुरा या हो कि शुद्ध हृदयले आफ्ना गुरूलाई प्रेम गरेर उनको शरमा जाऊ र उनीलाई श्रद्धापूर्वक साष्टांग ढोग। अनि सूर्यको अगाडि अस्तित्व नरहने अँध्यारोको जस्तै अगाडि भवसागरको अस्तित्व नै रहँदैन।

बाबाको सुत्ने ओछ्यान-काठको फलेकः-

बाबा आफ्नो जीवन को पूर्वार्द्धमा (पैलोआधामा) काठको फलेकमा सुत्ने गर्नु हुन्थ्यो। त्यो फलेक चार हात लामो र एक बित्ता चौड़ा थियो। त्यसका चारै कुनामा चारै ओटा माटाका बत्ती बलिरहका दियो राखिये गरिन्थ्यो। पछि बाबाले त्यसलाई टुका-टुका गरिदिनु भएथ्यो, जसको वर्णन गएको दशौं भैसकेको छ। एक समयमा बाबाले त्यो फलेकको महिमाको वर्णन काका साहेबलाई सुनाइरहनु भएथ्यो। त्यो सुनेर काका साहेबले बाबासँग भने, "यदि अहिले पनि हजूरलाई त्यसमा विशेष स्नेह छ भने म मसजिदमा अर्को फलेक लट्काइदिन्छु। त्यसैमा हजूर सुखपूर्वक सुत्नेहोस्। त्यसमा बाबाले भन्न लाग्नुभयो-"अब म्हालसापतिलाई तल छाडेर म माथि सुत्न चाहन्न। त्यो कुरा सुनेर काका साहेबले भने "यदि हजूरले आज्ञा गर्नु हुन्छ भने म अर्को एउटा फलेक म्हालसापतिको निमित पनि टाँगिदिन्छ।"

बाबाले भन्नुभयो- "उनी यसमा कसरी सुत्न सक्दछन्? के यो कुनै सजिलो काम हो र?। जो धैरैथरी गुणले सम्पन्न छ त्यो व्यक्ति मात्र यसको योग्य हुन्छ। म सुत्न लाग्दा धेरै जसो म्हालसापितलाई आफ्नो नजिक बसाएर उनीलाई भन्छु, "मेरो छातीमा हात राखेर मेरो भगवान्को जप बन्द नहोओस् भनी हेर्दैरहू। यदि मलाई अलिकति मात्र पनि निदाउन लागेको देख्यौ भने तुरन्त जगाइदेउ।" तर उनबाट त यो पनि हुन सक्दैन। उनी त आफै ने झपकी लिन लाग्छन् र निद्रामग्न भएर आफ्नो शिर हल्लाउन लागदछन्। अनि जब मलाई भगतको हात ढुंगा जस्तै गहुँगो हुन लाग्दछ त्यातिबेला म जोरसँग "ए भगत"" भनेर बोलाउन थाल्दछु। अनि मात्र पो उनीले घबराएर आँखा खोल्दछन्। जो जमीनमा नै

पनि राम्रोसँग बस्न सक्तैन तथा जसको आसन नै सिद्ध भएको छैन, जो निद्राको दास छ् त्यो कसरी फलेकमा सुत्न सक्ला? 1 अनेकौं मौकामा वहाँ भक्तहरूलाई स्नेहवश यसो भन्ने गर्नु हुन्थ्यो "आफ्नो आफूसँगै, उसको ऊ सँगै।"

सद्‍गुरू साईनाथमा अर्पण होओस्।
मंगलल होओस्।

....

1. यानिशा सर्वभूताना तस्यां जागर्ति सयंमी।
यस्यां जाग्रर्ति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः।। गीता 2-69 जो सम्पूर्ण प्राणीको रात हो त्यो संयमी पुरूषको दिन हो, जुन सम्पूर्ण प्राणीको दिन हो, त्यो तत्वदर्शी मुनिको रात हो।